

УДК 336.7

Косточка О.О.

*аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана***ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ****FINANCIAL BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано сутність фінансової поведінки домогосподарств та її складники. Досліджено динаміку та структуру фінансів домогосподарств в Україні за 1999–2015 рр. Охарактеризовано загальні тенденції сукупних ресурсів домогосподарств України. Визначено, що в Україні в сукупних ресурсах населення найбільшу частку займає оплата праці – у середньому 40%, але порівняно із європейськими країнами це низький показник. Наголошено на тому, що вітчизняна державна політика має змінюватись у бік підтримки підприємців та стимулювання повного циклу виробництва товарів усередині країни.

Ключові слова: домогосподарство, фінансова поведінка, фінанси, доходи, витрати.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы сущность финансового поведения домохозяйств и ее составляющие. Исследованы динамика и структура финансов домохозяйств в Украине за 1999–2015 гг. Охарактеризованы общие тенденции совокупных ресурсов домохозяйств Украины. Определено, что в Украине в совокупных ресурсах населения наибольшую долю занимает оплата труда – в среднем 40%, но по сравнению с европейскими странами это низкий показатель. Отмечено, что отечественная государственная политика должна меняться в сторону поддержки предпринимателей и стимулирования полного цикла производства товаров внутри страны.

Ключевые слова: домохозяйство, финансовое поведение, финансы, доходы, расходы.

ANNOTATION

In the article analyzed the term financial behavior of households and its components. Investigated the dynamics and structure of personal finance in Ukraine for the period 1999 – 2015 years. Characterized the general tendencies of total household resources in Ukraine. Determined that in Ukraine the total resources of the population holds the largest share of pay – an average of 40%, but compared with European countries it is low. Emphasized that the domestic public policy must changed towards support entrepreneurs and stimulate the full cycle of production of goods within the country.

Keywords: household financial behavior, finance, income, expenses.

Постановка проблеми. Ресурси домогосподарств відіграють важливу роль у створенні умов розвитку економіки країни. Вони виконують безліч функцій, зокрема забезпечують процес виробництва трудовими і грошовими ресурсами, створюють попит на товари і послуги. Особливо велику роль домогосподарства відіграють у період рецесії, їхні рішення мають прямий вплив на основні параметри стійкості фінансової системи загалом через механізми розподілу доходів, формування заощаджень та інвестицій, адже доходи та витрати домогосподарств є своєрідними індикаторами розвитку як суб'єкта економіки, так і країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження фінансів домогоспо-

дарств присвячено низку робіт таких вітчизняних авторів, як: З. Ватаманюк, Ю. Воробйов, О. Драган, Т. Кізима, С. Панчишин, В. Шевалдіна, Т. Єфременко. Значний вклад у розвиток теорії фінансової поведінки домогосподарств внесли і зарубіжні науковці: Є.В. Галишнікова, А.І. Фатіхов, З. Боді, Дж.М. Кейнс, А. Маршалл, Р. Мертон, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Фрідмен, Дж. Хікс та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню питання фінансів домогосподарств науковці завжди приділяють чимало уваги, але так і залишається невирішеним питання оптимального розподілу доходів, витрат і заощаджень із максимальною користю для економіки країни.

Мета статті полягає у здійсненні дослідження категорії «фінансова поведінка домогосподарств», аналізі доходів та витрат українських домогосподарств, виявленні загальних тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку економіка України знаходиться у стані стагнації, тому спостерігається вкрай велика диференціація доходів населення. Таке становище в економічному, політичному та соціальному аспектах призводить до соціальної напруги, до зниження активності населення та до формування суперечливої фінансової поведінки домогосподарств.

Фінансова поведінка населення – поняття складне та багатогранне. Вивченню даної категорії присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних учених із різних галузей науки: економіки, соціології, психології, демографії тощо. Економічна складова фінансової поведінки домогосподарств полягає у процесі, формування, розподілу та акумулювання доходів і витрат; соціологічна складова – це дослідження поведінкової складової домогосподарств; психологічна (біхевіористична) складова досліджує фактори, які змінюють фінансову поведінку особистості та як на них вона реагує й адаптується; демографічна складова вивчає зміну фінансової поведінки населення протягом усього життєвого циклу.

Загалом, науковці під фінансовою поведінкою розуміють поведінку домогосподарств або індивідів у процесі формування та реалізації грошових коштів [1, с. 134].

Є.В. Галишнікова вважає, що під терміном «фінансова поведінка населення» слід розуміти будь-яку активність громадян, до якої від-

носяться: фінансове планування, страхування, заощадження, інвестиції, мінімізація ризиків, розрахунково-касові операції тощо [1, с. 139].

Т. Єфременко вважає, що фінансова поведінка домогосподарств – це «...форма діяльності індивідів і окремих соціальних груп на фінансовому ринку, що пов'язана з перерозподілом грошових ресурсів, зокрема їх інвестування» [2, с. 167].

Т.О. Кізіма надала більш повне та детальне визначення вищезазначеного терміну, вона розкрила й інші види діяльності домогосподарств, пов'язаних із економічною, соціальною та культурно-етичною сторонами їх життєдіяльності. Науковець під фінансовою поведінкою розуміє «діяльність членів домогосподарств, пов'язану з розподілом та перерозподілом грошових ресурсів, у результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних і спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі» [3, с. 20].

Таким чином, надалі під поняттям «фінансова поведінка домогосподарств» ми будемо розу-

міти систему дій, пов'язану з акумулюванням та перерозподілом фінансових ресурсів за допомогою фінансових інструментів із метою задоволення власних потреб.

Необхідно також наголосити на важливості дослідження питання структури фінансової поведінки домогосподарств у контексті визначення типу фінансової поведінки.

А.І. Фатіхов у своїй науковій праці виділяє у структурі фінансової поведінки домогосподарств рівні і підрівні, а саме: фінансову поведінку, спрямовану на отримання фінансових ресурсів (трудова та підприємницька); на збереження та збільшення фінансових ресурсів, забезпечення фінансового захисту (інвестиційна, заощаджувальна, страхова); на споживання та залучення фінансових ресурсів із метою задоволення різних потреб (споживча і кредитна); на виконання фінансових зобов'язань та надання фінансової допомоги (податкова та благодійна) [4, с. 10–11].

Т.О. Кізіма наголошує на необхідності розглядати такі складові частини фінансової поведінки населення, враховуючи сучасні умови життя: дохідну поведінку (формування та

Таблиця 1
Структура сукупних ресурсів українських домогосподарств за 1999–2014 рр., %

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Грошові доходи	63,8	68,1	75,8	80	81,1	85,1	86,4	87,6	89	87,9	88,5	90,1	89,9	91,6	91,4	91,2
- оплата праці	34,1	37,1	40,8	42,8	44,9	45,2	46	48,4	50,6	49,4	47,9	47,9	49,3	50,9	50,8	48,8
- доходи від підпр. діяльн. та самозайнятості	2,6	2,4	3,1	3,2	3,4	4,4	4,9	4,6	5,2	5,3	5,1	6,2	4,6	4,1	4	5,2
- доходи від продажу с/г продукції	3,8	5,3	5,5	5	5,4	4,8	4,6	3,8	3,6	3,3	2,9	3,4	3,2	2,9	2,8	3,2
- пенсії, стипендії, соц. доп., надані готівкою	16,2	15,9	18	20,4	18,4	22,2	24	23,7	23	23,1	26	25,9	25,5	27,1	27,2	27
- грошова допомога від родичів та інші грошові доходи	7,1	7,4	8,4	8,6	9	8,5	6,9	7,1	6,6	6,8	6,6	6,7	7,3	6,6	6,6	7
Вартість спож. продукції з особистого підс. госп-ва та від самозаготівель	23	17,1	13,1	10,3	9,5	7	6	5,4	4,8	4	4,6	4,8	4,5	3,6	3,8	4,6
Пільги та субсидії без гот. на оплату ЖКП	3,7	2,9	2,5	2	1,4	0,9	0,5	0,6	0,7	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5	0,5	0,4
Пільги без гот. на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, тур. послуг, транспорту, зв'язку	0,9	0,9	0,7	0,7	1	0,9	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Інші надходження	8,6	11	7,9	7	7	6,1	6,5	5,8	5	7,1	5,7	4,1	4,5	3,8	3,8	3,4

Джерело: складено автором за даними [5]

оптимізація дохідної частини бюджету домогосподарства); фіскальну (сплата та мінімізація податкових платежів); споживчу (здійснення витрат споживчого характеру); заощаджувальну (виведення певної частини доходів з особистого користування з метою задоволення майбутніх потреб); інвестиційну (вкладення частини неспожитих доходів у фінансові активи з метою отримання майбутніх вигод); кредитну (залучення тимчасово вільних коштів в інших суб'єктів на основних принципах кредитування); доброчинну (безоплатне надання коштів окремим особам чи організаціям із метою підтримки їх діяльності) [3, с. 20–21].

Тобто, викремлюючи структуру фінансової поведінки домогосподарств, необхідно враховувати, що основними критеріями є: розподіл доходів, споживання та використання коштів із метою задоволення власних поточних потреб.

Процвітання держави напряму залежить від стану добробуту її населення. Якщо в країні діє ефективна соціальна підтримка населення, яка сприяє підвищенню соціальних стандартів життя, то і в економіці спостерігатиметься піднесення, і навпаки. На жаль, в Україні впродовж останніх років спостерігається стагнація економіки, зниження рівня добробуту домогосподарств та стандартів життя.

Домогосподарства формують власний бюджет, який складається із сукупної величини доходів, отриманих протягом певного періоду часу. Статті витрат даного бюджету залежать від першочергових потреб, до яких відносять: сплату за житло і всі супутні отримані послуги, їжу, одяг, освіту, транспорт, медицину. Залишок, як правило, розподіляється на два напрями: задоволення другорядних потреб або неочікувані витрати та заощадження. Це потребує планування, прийняття та реалізацію фінансово грамотних рішень, які б сприяли підвищенню рівня життя індивіда, тому питання про необхідність належного рівня освіти та фінансової грамотності є очевидним та життєво необхідним.

Джерелами формування сукупних грошових доходів населення виступають доходи, які становлять частину національного доходу країни, адже домогосподарство є безпосереднім учасником суспільного виробництва, зокрема через постачання на ринок факторів виробництва, що дає змогу даному суб'єкту приймати участь у розподілі та перерозподілі національного доходу і претендувати на певну його частку.

За умов ринкової економіки більшість доходів надходить у розпорядження домогосподарств у грошовому вигляді, тому позитивною динамікою є зменшення частки вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підприємства та від самозаго-

тівель, і відповідного збільшення питомої ваги грошових доходів у загальній структурі сукупних ресурсів домогосподарств (табл. 1).

Аналізуючи статистичні дані табл. 1, спостерігаємо, що найбільшу питому вагу в сукупних ресурсах домогосподарств займає заробітна плата (оплата праці) – від 34,1% у 1999 р. до 48,8% у 2014 р., але проблема в тому, що вона не забезпечує достатній рівень добробуту населення. Частка заробітної плати в доходах домогосподарств у середньому становить 40%, натомість в європейських країнах цей показник сягає в середньому 75%. Проблема криється в соціальній складовій державної політики, адже, за даними табл. 1, друге місце в сукупних ресурсах населення становить соціальна допомога (пенсії, стипендії тощо) – 27% у 2014 р., це неймовірно високий показник на противагу доходам від підприємницької діяльності та самозайнятості – 5,2% у 2014 р. На нашу думку, державна політика, навпаки, має стимулювати підприємницьку діяльність, оскільки всі соціальні виплати здійснюються з кишень працездатного населення. Це може призвести до колапсу в економіці, коли частка працездатних домогосподарств значно скоротиться, хоча останнє десятиліття ми вже спостерігаємо старіння нації.

Аналіз сукупних ресурсів домогосподарств за 16 періодів демонструє загальні тенденції. І хоча економіка України постійно перебуває у кризовому стані, відмічаємо і позитивні зрушення. Так, зростання показника грошових доходів населення з 63,8% до 91,2% у 2014 р. є позитивним і свідчить про зростання купівельної спроможності, що є вкрай необхідним для розвитку економіки і виходу з кризи. Але темп зростання інфляції частково з'їдає приріст доходів домогосподарств і вартість продуктового кошика зростає невпинно (рис. 1).

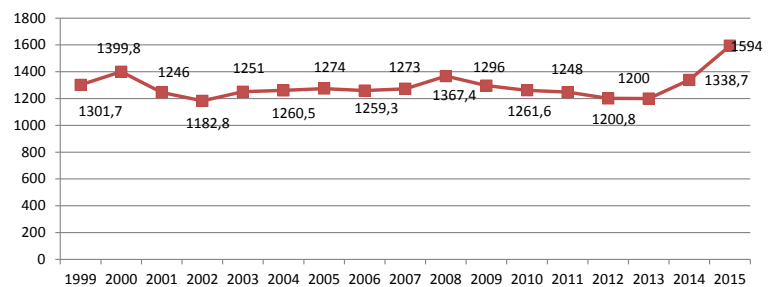

Рис. 1. Індекс споживчих цін (індекс інфляції) за рік, %
Джерело: складено автором за даними [5]

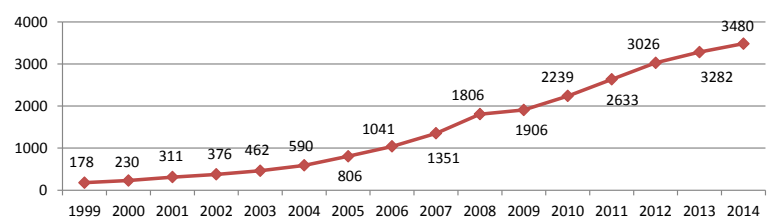

Рис. 2. Середньомісячна заробітна плата за 1999–2014 рр., грн.
Джерело: складено автором за даними [5]

Як бачимо з даних рис. 1, різке зростання індексу інфляції почалось наприкінці 2013 р. Це був рік Революції гідності, загарбницького відчуження АР Крим та початку воєнних дій на сході України. Політичні настрої в суспільстві та стан зовнішньополітичних відносин на пряму впливають на економічну ситуацію всередині держави, тож однією з причин занепаду української економіки є пригнічений політичний настрій, який тягне за собою всю низку проблем.

В Україні основним джерелом формування доходів домогосподарств є заробітна плата. У 2014 р. середньомісячна заробітна плата становила 3 480 грн. Темпи її приросту в 1999–2014 рр. (рис. 2) характеризуються стабільністю та відповідають темпам приросту мінімальної зарплати, прожиткового мінімуму, сукупних ресурсів домогосподарств.

Головну роль в успішному функціонуванні економіки має її орієнтованість. Економіка України є експорторієнтованою. Негативна сторона полягає в тому, що на експорт відправляються здебільшого сировина, тобто продукт проміжного виробництва. Із товарів повного циклу виробництва експортуються лише деякі товари харчування, але їх частка незначна. З 1 січня 2016 р. набула чинності Угода про зону вільної торгівлі з ЄС. Звісно, це позитивна новина, але в угіді чітко прописані обсяги товарів та їх види. Враховуючи, що 24 роки незалежності України стандарти якості не мінялися ще з часів СРСР, то постає проблема відповідності якості українських товарів європейським нормам, тому обсяги товарів, експортованих до ЄС, знову ж таки будуть невеликі.

Висновки. Головним завданням розвитку економіки країни є вирішення проблеми забезпечення належного рівня та якості життя на-

селення. Фінансова поведінка населення є ключовим поняттям у формуванні належного рівня добробуту. Під фінансовою поведінкою домогосподарств розуміємо систему дій, пов'язану з акумулюванням та перерозподілом фінансових ресурсів за допомогою фінансових інструментів із метою задоволення власних потреб. Важливо пам'ятати, що в структурі фінансової поведінки домогосподарств необхідно враховувати критерії раціонального розподілу доходів із метою задоволення власних поточних потреб.

Поточний рівень життя формує економічну поведінку населення, яка сприяє або перешкоджає економічному зростанню країни. Рішення домогосподарств щодо розподілу свого доходу на витрати і заощадження, а також способи використання останніх безпосередньо впливають на збільшення економічних можливостей держави та підвищення добробуту самого населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галишнікова Е.В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить / Е.В. Галишнікова // Финансовый журнал. – 2012. – № 2. – С. 133–140.
2. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 165–175.
3. Кізіма Т.О. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу / Т.О. Кізіма // Світ фінансів. – 2011. – № 4. – С. 19–26.
4. Фатихов А.И. Финансовое поведение социальных групп населения крупного города в современном российском обществе: автореф. дис. ... канд. социол. наук: спец. 22.00.04 / А.И. Фатихов. – Уфа, 2011. – 25 с.
5. Офіційний сайт Укрдержстату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.